

М. Мирош, О. Роїк (Львів, УКРАЇНА)

ПРО ПОНЯТТЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

*Інститут сталого розвитку ім. В.Чорновола,
Національний університет «Львівська політехніка»,
79013 Львів, вул. С.Бандери, 12, електронна пошта: turtarja@gmail.com*

Пізнавальний туризм завжди був важливим сегментом подорожей. Він є вагомою складовою наповнення бюджетів як місцевих співтовариств і його членів, так і держав. Основним мотивом даного виду туризму є ознайомлення з унікальними історико-культурними цінностями. Попри це, історико-культурні пам'ятки досі залишаються ізольованими від загального туристичного простору. Особливо мало уваги приділяється розвитку та популяризації специфічних груп історико-культурних рекреаційних ресурсів, зокрема археологічних ресурсів. Хоча саме вони могли б стати новим асортиментним продуктом, що представлятиме і позиціонуватиме регіони України в культурному туризмі.

Розглянемо сутність поняття археологічний туризм. Під *археологічним туризмом* розуміють різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками [4, с. 318].

Археологічний туризм в Україні був популярний ще за часів Радянського Союзу, коли практикувалося залучення в експедиції волонтерів, що не були професійними археологами. Постійна нестача трудових ресурсів для фізичної праці на великих площах і складних об'єктах дозволяла залучати туристів, а точніше позаштатних співробітників, останніх в свою чергу приваблювала можливість зміни усталеного способу життя, пошук артефактів, чи можливість необмеженого спілкування з вченими. Часто в таких експедиціях формувалися колективи, що практикували розкопки з року в рік [1; 2].

Сьогодні ж археологічний туризм здійснюється виключно на особисті кошти добровільних помічників. Оскільки археологічні розкопки, чи розвідки, як правило, ведуться у віддалених районах (не завжди), але саме для туриста така участь скоріше нагадує похід, експедицію, що вимагає відповідного спорядження, на що потрібні чималі кошти [6, с. 113].

Наукова класифікація пам'яток історико-культурної спадщини, чи історико-культурних ресурсів, відбиває сформований порядок і форми державного обліку цього виду ресурсів, потреби практики й має на увазі специфіку кожного виду. Залежно від їхніх основних ознак пам'ятки історії й культури підрозділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування й архітектури, мистецтва та документальні пам'ятки. Так, до *пам'яток археології* відносять городища, кургани древніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, древні місця поховань, кам'яні статуї, наскельні зображення, стародавні предмети, ділянки історико-культурного шару древніх населених пунктів [4; 7].

Законодавством України передбачено поділ усіх об'єктів археологічної спадщини *за ознакою рухомості* на рухомі та нерухомі, а *за типами* – на споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця. *Нерухому групу* становлять місця первісних стоянок, кургани, поховання. З позицій пізнавально-культурної рекреації важлива та обставина, що об'єкти цієї групи являють собою самостійні одиночні або

групі утворення. До другої групи (рухомих) належать знаряддя праці, речі побуту, прикраси, виявлені під час розкопок та ті, які можна легко переміщати. Споживання рекреаційних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони звичайно концентруються [3].

За ступенем організації для показу об'єкти поділяються на спеціально організовані (музеї, виставки, експозиції) і неорганізовані (панорама давнього міста, перспектива вулиці чи могильника і т.п.). Організовані об'єкти потребують більше часу на огляд, оскільки психоемоційний ефект сприйняття об'єкта і контакт з ним є метою огляду і складають основу екскурсії. Неорганізовані об'єкти служать фоном при проведенні екскурсії, який охоплюється одним поглядом без детального розгляду [5; 7].

За місцезнаходженням екскурсантів об'єкти поділяються на інтер'єрні (екскурсант всередині об'єкта, внутрішній огляд) та екстер'єрні (екскурсант поза об'єктом, зовнішній огляд). Сумарний час огляду екстер'єрних об'єктів, як правило, більший, ніж час огляду інтер'єрних об'єктів [4; 5].

Зауважимо, що археологічними ресурсами вважають речові пам'ятками від найдавніших часів і до XIV століття. Адже археологія вивчає історію тих стародавніх суспільств, які ще не знали писемності, або які вже знали письмо, але їх писемні джерела до нас дійшли в обмеженій кількості і не можуть висвітлити всі сторони їх життя. Більша частина історії людства вивчається за археологічними джерелами і тільки менше одного відсотка – за писемними [6, с. 115].

Для туризмознавства велике значення має комплексна і спеціалізована оцінка рекреаційних ресурсів території. Великою мірою вона має суб'єктивний характер і залежить від досвіду, інтелектуального та освітнього рівня дослідників. Оцінюються рекреаційні ресурси якісно, кількісно, бально і вартісно [4; 5; 7].

Для якісної оцінки використовують слова «найкращий», «кращий», «гірший», «найбільший», «більший», «найпривабливіший», тощо. Якісна оцінка в рекреації завжди матиме місце. Адже, людям притаманна внутрішня здатність до порівняння. Відвідавши хоча б два рекреаційні об'єкти, вони обов'язково порівнюють їх якість. Ця якісна оцінка за всієї її суб'єктивності значно впливає на загальну думку про рівень привабливості тих чи інших рекреаційних об'єктів і територій [4; 7].

Кількісна оцінка визначає формальну характеристику рекреаційних ресурсів у метрах, кілометрах, грамах на літр, температурі, солоності, рівні забрудненості води, глибинах прибережних вод, кількості опадів тощо [4; 5].

Бальна оцінка знаходиться десь посередині між якісною і кількісною. На основі суб'єктивної дії розробки оціночних шкал той чи інший вид або підвид рекреаційних ресурсів отримує певний бал. Найбільш уживаною є 3–7-ступенева шкала. Наприклад, 5-ступенева шкала відповідає якісній оцінці «найкращий», «вище середнього», «середній», «нижче середнього» і «найгірший» [5; 7].

Вартісна оцінка рекреаційних ресурсів нині домінує в царині їх господарського освоєння. Інвестиції спрямовуються на використання найпривабливіших ресурсів, які, як правило, мають і найвищу ціну. Постійне зростання цін рекреаційних ресурсів є велінням часу.

Особливо широко на практиці застосовується бальна система оцінок. Зокрема у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Сутність бального підходу оцінки археологічних ресурсів полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється [6, с. 115].

Бальна оцінка археологічних об'єктів (див. табл. 1), як залишків матеріальної культури, життя та діяльності людей у вигляді окремих старовинних предметів або комплексів, що відкриті завдяки археологічним розкопкам, зводиться до визначення рівня їх привабливості, пізнавальної цінності. Остання більше відповідає можливості уявного відтворення відвідувачем історичної епохи, чи окремої події, що пов'язані з ними.

Таблиця 1

Бальна шкала оцінок історико-культурних туристичних ресурсів

№п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
Археологічні об'єкти		
1	Території первісного заселення	1
2	Стоянки, поселення	2
3	Кургани	3
4	Древні городища (прості)	4
5	Древні городища - складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)	5

Так, стоянки, що оцінені у запропонованій шкалі двома балами, для пересічного туриста виглядатиме як неукріплене давнє поселення з малопотужним культурним шаром, позбавлене довготривких споруд. Тоді, як городища (оцінені в чотири і п'ять балів) вважаються поселеннями, що укріплені одним або кількома земляними, деревоземляними, глинобитними, кам'яними або цегляними валами та зовнішніми ровами, де для його пізнання значно більше необхідно потратити часу [6, с. 115].

Водночас, не кожен з зазначених вище археологічних об'єктів може стати потенційним туристичним продуктом. Розглянувши приблизний склад типового турпродукту археологічної спрямованості, можна виділити основні елементи туристичної інфраструктури та ресурсів регіону, необхідних для його успішної реалізації. Це: 1. Археологічно обґрунтована географічна місцевість проведення розкопок; 2. Можливість екскурсій, лекцій, виставок археологічної спрямованості; 3. Присутність кваліфікованих фахівців у галузі археології, бажано з досвідом викладання; 4. Наявність значної території поруч з розкопками для встановлення наметового містечка; 5. Наявність водойм в радіусі 50-100 м від місця розкопок; 6. Інфраструктура: заклади харчування, стоянки, транспорт тощо [6, с. 117].

Археологічні пам'ятки – непоправні об'єкти матеріальної та духовної діяльності людей минулого. Їх кількість не збільшується, а навпаки, щорічно зменшується в результаті природного руйнування, техногенного втручання (коли при промисловому

будівництві руйнуються пам'ятки археології) або антропогенного впливу (внаслідок неуцтва або байдужого ставлення людини до минулого). Саме тому такою важливою є популяризація даного виду туризму, адже він дає можливість не лише пасивно споглядати, але й цілком легально працювати, відшукуючи «скарби» і бачити результат туристичної подорожі, комунікувати в іншому колективі та в інших природних умовах.

Література

1. Величко В. В. *Організація рекреаційних послуг. Навчальний посібник.* – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.
2. *Енциклопедичний словник–довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух.* – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с.
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 р.
4. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О., Мунін Г. Б. *Маркетинг турпродукту. Підручник.* – К: Кондор, 2009. – 394 с.
5. Мальська М. П. *Міжнародний туризм і сфера послуг / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич.* – К.: Знання, 2008. – 661.
6. Мирош М. В. «Пам'ятки археологічної спадщини Львівської області як чинник розвитку туризму в регіоні». / М. В. Мирош // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки.* – Херсон. – 2016. – Випуск №5/2016. – С.112-119.
7. *Філософія туризму.* К.: Кондор, 2004. – 268 с.